

'Gedenk wat Amalek heeft gedaan'

Voorganger: Ds. Heleen Weimar
Regenboogkerk Hilversum

Lezingen:

Exodus 17: 8-17 en Deuteronomium 25: 17-19

Lucas 1: 46-55

Inleiding

In deze dienst lezen we verder uit het boek Exodus. Het is alsof dit boek speciaal voor ons, in deze tijd is geschreven. We leven in een barre tijd, woestijntijd, coronatijd. Tegelijkertijd zijn wij blij en dankbaar om onze bevrijding, weliswaar 75 jaar geleden, maar nog steeds merkbaar en concreet. In deze vreemde tussentijd, tussen hoop en vrees, tussen zorg en dank spiegelen we ons aan de ervaringen van het volk Israël in de woestijn.

Voor de kinderen

Voordat jullie je eigen verhaal gaan horen, wil ik jullie graag iets laten zien. Dat heeft er mee te maken dat het morgenavond dodenherdenking is. Dan hangen de vlaggen halfstok. En dan zijn we om acht uur twee minuten stil, om te denken aan wie er in de oorlog (75 jaar geleden) zijn gestorven. Misschien lig je dan al in bed, misschien mag je opblijven...

Wat je hier ziet is het joodse kindermonument in Den Haag. Wat zijn die dingen die je ziet?

Het zijn stoeltjes, inderdaad. Stoeltjes van joodse kinderen in de klas, of in huis. Ze zijn leeg, want de kinderen zijn door soldaten weggehaald en nooit meer teruggekomen.

Waar lijken die stoeltjesachtige dingen nog meer op?

Op ladders. Dat heeft de kunstenaar die ze gemaakt heeft expres gedaan. Een ladder wijst altijd omhoog. Als je erop klimt, ga je naar boven. Deze stoelladdertjes wijzen naar de hemel, naar God, want daar mogen de verdwenen kinderen wonen bij God.

Nou, en waar lijken die stoeltjesladders nog meer op? Natuurlijk, op klimrekken! De kinderen in Den Haag mogen er gewoon op spelen, op zitten, kunstjes op doen, koptol en klimmen. Dat is juist de bedoeling. Het is de bedoeling dat de kinderen in Den Haag er lekker op kunnen spelen, en dat ze dan tegelijk ook even denken aan de joodse kinderen die door de soldaten zijn weggehaald. Zo worden die kinderen nooit vergeten! En dat is heel erg belangrijk, dat we aan ze blijven denken.

Overweging

Gemeente van Jezus Christus, onze opgestane Heer,
Het verhaal van de strijd tegen Amalek lasen we afgelopen dinsdagavond met de bijbelleesgroep. Die groep bestaat uit Regenbogers en één lid van de Morgenster. Het was wel een gedoe, Zoomen met zeventien personen, maar toch zinvol, en fijn om elkaar te zien en van elkaar te horen.

We hebben nagedacht en met elkaar gesproken over de vraag: Wat zegt dit verhaal ons in de huidige coronacrisis?

Een één-op-één vergelijking tussen de Amalekieten en het coronavirus is moeilijk te maken, vond bijna iedereen van de groep. Maar dat er zowel in het verhaal van Exodus als in onze situatie gestreden wordt tegen machten die het leven ernstig bedreigen, dat is evident.

Net als de aanval van de Amalekieten is de verspreiding van het coronavirus een aanval op ons leven, hét leven. We moeten het virus dus verslaan. Maar fundamenteeler beschouwd is de snelle verspreiding van het virus een aanval op onze manier van leven in deze wereld, in deze tijd: op hoe we met dieren omgaan, hoe we individualistisch en jachtig leven, hoe we eindeloos reizen, hoe we ons onvoldoende bekommeren om de grote verschillen tussen rijk en arm. We zullen dus ernstig moeten zoeken naar hoe God ons kan bijstaan om dat te veranderen, werd er gezegd. Iemand vulde met zoveel woorden aan: eigenlijk is niet het coronavirus het nieuwe Amalek, maar onze menselijke hebzucht, onze machtswellust en het vooropstellen van ons eigenbelang.

Wat en wie kan ons helpen in deze strijd? Wat zegt het verhaal daarover?

Zolang Mozes zijn handen hooghoudt en zo met zijn staf naar boven wijst, is het volk aan de winnende hand. Hier is niet zozeer sprake van een wonder, zoals bij de Rietzee, toen Mozes zijn hand met de staf uitstreckte over het water. De Israëlieten voeren nu zelf strijd tegen hun belagers. Maar door op te kijken naar de staf, door hun aandacht te richten op God ontvangen ze innerlijke kracht om het vol te houden. Ook wij mogen erop vertrouwen dat wij kracht en wijsheid van God krijgen wanneer wij daarom vragen.

Evenzeer laat het verhaal zien hoe we elkaar kunnen helpen. Mozes kan het niet alleen, hij houdt het niet vol, ook niet op pure wilskracht. Maar Jozua en Chur komen hem bijstaan en Mozes láát zich helpen. Ook voor ons is het van het allergrootste belang dat we met elkaar samenwerken en elkaar helpen waar het maar kan.

Tot zover kort iets over de betekenis van het verhaal in coronatijd. Waar ik vanmorgen verder bij wil stilstaan met jullie, is bij wat er gezegd wordt over *gedenken*, zowel in het verhaal in Exodus als het gedeelte in Deuteronomium. Bij dit *gedenken* wil ik stilstaan met het oog op de nationale dodenherdenking morgenavond.

Er lijkt, zowel in Exodus als in Deuteronomium iets tegenstrijdigs te worden gezegd. Enerzijds moet de strijd tegen Amalek in een boekrol worden opgeschreven en zo bewaard en herinnerd worden, anderzijds moet de herinnering aan Amalek worden weggevaagd, staat er in Exodus.

En in Deuteronomium zegt Mozes eerst: "Gedenk wat jou door Amalek is aangedaan", maar vervolgens, dat de gedachtenis aan Amalek zal worden uitgewist.

Om deze tegenstrijdigheid te kunnen rijmen, is het helpend om stil te staan bij wat *gedenken* in de bijbel eigenlijk betekent. Bijbels gezien is gedenken veel meer dan enkel: ergens aan denken, of: zich iets of iemand herinneren. Als het in de bijbel om gedenken gaat, dat heeft dat eigenlijk altijd een gevolg. Dan vloeit er iets uit voort. Gedenken is actiever dan alleen denken. Het is denken én doen. Wanneer in het boek Exodus verteld wordt, dat God het gekerm van zijn volk onder de slavenarbeid in Egypte heeft gehoord en God zijn verbond met hen *gedenkt* (Exodus 6: 5), volgt daarop de bevrijding uit Egypte en de veilige doortocht door de Schelfzee. Op het gedenken door God volgt handelen, een daad van bevrijding.

Dit actieve aspect van gedenken is niet alleen aan de Eeuwige voorbehouden. Ook wanneer mensen in de bijbel worden opgeroepen om iets of iemand te gedenken, horen daar daden bij, of in ieder geval een bepaalde levenshouding of gezindheid. Een voorbeeld: in de versie van de Tien Geboden die in Deuteronomium staat wordt de sabbatsrust die je ook anderen moet gunnen (zowel mens als dier!) gemotiveerd vanuit het gedenken. Gedenk dat je dienstknecht bent geweest in Egypte en dat je daarvan bent bevrijd. Dan kan het toch niet anders, dan dat jij anderen ook die vrijheid gunt!

Uit gedenken vloeit als vanzelf het handelen voort.

Op deze manier is de opdracht 'Gedenk wat Amalek gedaan heeft' bedoeld: laat je doen en laten nu bepalen door wat er toen gebeurde.

Het gedrag van Amalek staat diametraal tegenover wat God met ons mensen voorheeft.

In Deuteronomium wordt daarover geschreven. Dit nomadenvolk viel Israël onverhoeds, zonder enige aanleiding, van achteren aan. Een laffe aanval op de meest kwetsbare achterhoede, degenen die het langzaamst vooruitkomen, de kleintjes, hoogbejaarden. Terwijl het God juist gaat om het vooruithelpen van de achterblijvers, het oprichten van de zwakken en het beschermen van de meest kwetsbaren.

We hebben ervan gezongen, mét Maria:

'Hij haalt de machtigen neer van hun tronen,
maar armen en kleinen heft hij omhoog.
Wie hongeren worden ruimhartig verzadigd,
wie alles bezaten staan met lege handen (Lied 157c).

Deze barmhartigheid, dat is waar Mozes met zijn staf op wees, dat is Gods standaard van menselijkheid, van medemenselijkheid, die hij met beide armen hoog wilde houden.

'Gedenk wat Amalek gedaan heeft' schijnt er tijdens de Tweede Wereldoorlog op een muur in Amsterdam te hebben gestaan, toen de joden uit de stad gedeporteerd werden, om in de kampen te worden afgemaakt.

'Gedenk wat Amalek u gedaan heeft... vergeet het niet' staat er op een gedenkplaat bij het joods monument in Den Haag.

Dat is wat wij doen op 4 mei: gedenken wat de nazi's hebben gedaan met hun laffe, onmenselijke aanval op 6 miljoen joden. De herinnering daaraan moet ons doen en laten nú bepalen.

De herinnering eraan moet ons alert houden op tekenen in onze samenleving die wijzen op Amelekitisch gedrag.

Maar Amalek is niet alleen een vijand buiten ons. Amalek is ook een stem die in ons innerlijk klinkt. Daarover gaat de column die rabbijn Schmuël Katzman uit Den Haag eind maart van dit jaar schreef bij het Joodse monument met de Amalek-gedenkplaat. Ik wil jullie daar een stukje uit voorlezen:

'Wat is de boodschap van het Amalek-gedenkteken?' schrijft Schmuël Katzman. 'Wat moet de kijker anno 2020 denken? Is de boodschap: het is altijd zo geweest en het zal altijd zo blijven?'

Het volk Amalek bestaat al lang niet meer, hun identiteit is vergaan en hun onbeheerste haat bedreigt niemand meer. Waaruit bestaat de eeuwige strijd met Amalek? De opdracht om Amalek te herinneren en bestrijden richt zich nu op het allegorische Amalek. Niet een vreemde natie ergens ver weg; vandaag is Amalek een interne vijand in onszelf.

Amalek is de stem van twijfel, de kilte van apathie... Vaak weet je wanneer iets goed is, besef je dat de Schepping niet willekeurig is ontstaan, dat er een doel in het leven is. Maar voordat deze kennis zich kan vertalen in passie en actie, fluistert een kleine stem in ons: "Nou en?" Dat is de stem van Amalek.

Het verraderlijke Amalek bestrijdt onze innerlijke overtuigingen niet, hij koelt de inspiratie af zodat ons dagelijks handelen niet beïnvloed wordt. Daartegen is maar één verdediging mogelijk: aanvallen! Apathie kan men niet met redenen bestrijden. Apathie is irrationeel en ons antwoord daarop moet juist supra-rationeel zijn (boven-redelijk). Doe iets goeds zonder goede reden. Wees vriendelijk zonder een verklaring. Houd irrationeel van je medemens – dat is de voortdurende strijd tegen Amalek! Vergeet het niet. De Amalek-strijd is een oproep tot actie en een aanwijzing hoe je de schadelijke effecten van apathie en onverschilligheid kan tegengaan.

Na de Tweede Wereldoorlog riep iedereen: "Nooit meer!" Vijfenzeventig jaar nadien weten wij dat de werkelijkheid anders is. Het Amalek-gedenkteken is een oproep aan de voorbijganger: 'Wees niet onverschillig. Laat de kille apathie jouw innerlijk vuur niet afkoelen!'

Tot zover rabbijn Schmuël Katzman over de opdracht niet te vergeten wat Amalek heeft gedaan.

En dan nu die andere uitspraak, die ermee in tegenspraak lijkt, dat de herinnering aan Amalek zal worden uitgewist. Wat wordt hier dan mee bedoeld?

Een tekst uit het boek Spreuken kan hierbij helpend zijn. Spreuken 10: 7:

'De gedachtenis aan een rechtvaardige strekt tot zegen,
de naam van goddelozen vergaat.'

Jullie zien hier een stukje van een muur van de oud-nieuwe synagoge in Praag. Alle wanden van deze synagoge zijn van boven tot onder bedekt met namen van joodse inwoners van Praag die de oorlog niet hebben overleefd. Duizenden namen op alfabetische volgorde. Hele gezinnen. Oude mensen. Kleine kinderen.

Richard Kantorowicz, en Klara, Ota en Olga, Pavel, Miloš, Emilie...

Jindřich Kapp, Richard, Adéla, Otilie en Rudolf, Stěphan...

Artur Karnet, Josef, Zdeněk - een jongen van 20, Lisa – 22, en onderaan Helga, een meisje van 11...

Toen ik hier voor de eerste keer was, schoten mij de woorden van een lied te binnen, dat in de Dominicuskerk in Amsterdam vaak aan het begin van een viering wordt gezongen:

Dit huis vol mensen,
weet jij (God) wie het zijn?
Ik mag het hopen.
Heb je ze geteld?
Ken je ze bij name?
Dan ben je de enige.

Alle namen van de omgekomen Praagse joden zijn zorgvuldig bewaard.

En als wij er niet meer zijn om ze te lezen, en als het gebouw van de synagoge is vergaan door de tand des tijds, dan is het nog steeds de Eeuwige die al deze namen koestert en bewaart.

Niet de Amaleks van de geschiedenis blijven bewaard. Aan hen wil God als het ware geen gedachte meer wijden.

Ze worden van hun tronen gestoten, hun standbeelden worden van hun sokkels getrokken, hun graven kunnen niet meer worden bezocht, hun namen worden uitgewist – al was het alleen maar om niet meer tot voorbeeld te kunnen zijn, om niet meer ‘Nou en?’ te kunnen zeggen. Opdat hun gedachtenis niet meer een vloek zou kunnen worden.

Maar het gedenken van de rechtvaardigen, de oprechten, de onschuldige slachtoffers van de Amaleks in de geschiedenis – dit gedenken door ons, en door de Eeuwige, van eeuwigheid tot eeuwigheid – dit gedenken zal tot zegen strekken.

Amen